

شرایط بازدارندگی نماز از گناه

حجت الاسلام والمسلمین دکتر محمدعلی مبینی*

اشاره

نماز، یکی از ارکان دین اسلام و ستون استوار آن می باشد که آدمی را از فحشا و منکر بازمی دارد. بازدارندگی نماز از گناه و غفلت، مطلق نبوده، به شرایطی چند بستگی دارد. برای بهره‌مندی از آثار و برکات عدیده نماز، بایسته است که به این شرایط جامه عمل پوشانند. شناخت نماز، حضور قلب، نظافت و آراستگی، خواندن نماز جماعت و اهتمام به نماز اول وقت، از جمله مهم‌ترین شرایط اثربخشی نماز و بازدارندگی آن در مسیر رشد و کمال آدمی است که در این نوشتار، به معرفی آنها پرداخته‌ایم.

اهمیت نماز

با مطالعه مجموع آیات که درباره اقامه نماز سخن گفته‌اند، به اهمیت فوق‌العاده نماز برای رسیدن انسان به سعادت پی برده می‌شود. به گفته علامه طباطبائی رحمته‌الله، در جایی از قرآن نیست که

---

* استادیار پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.

خداوند به اموری سفارش کرده باشد؛ مگر آنکه در رأس آن، به نماز سفارش کرده است.^۱ همچنین، خداوند به اهل ایمان دستور می‌دهد که در مسائل زندگی، از نماز کمک بگیرند: «وَأَسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ...»^۲ اقامه نماز، یکی از خصوصیات مهم اهل ایمان و تقواست: «الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ...»^۳ هنگامی که از مجرمان و اهل آتش سؤال می‌شود که چه چیز آنها را به این حال و روز انداخته است، می‌گویند که از نمازگزاران نبوده‌اند.^۴ در روایات نیز نماز، به منزله پایه و ستون خیمه یاد شده است.^۵ امام صادق علیه السلام فرمود: «در قیامت، اولین چیزی که به حساب آن رسیدگی می‌شود، نماز است.»^۶ پس از وفات امام صادق علیه السلام، ابوبصیر به همسر امام، ام حمیده، تسلیت گفت. ام حمیده گریست. ابوبصیر هم که کور بود، گریست. آنگاه همسر امام به ابوبصیر گفت: ابوبصیر! نبودی و لحظه آخر امام را ندیدی؛ جریان عجیبی رخ داد. امام در یک حالی فرورفت که تقریباً حال غشوه‌ای بود. بعد چشم‌هایش را باز کرد و فرمود: به تمام خویشان نزدیکم بگویند بیایند و بالای سر من حاضر شوند. ما همه را دعوت کردیم. وقتی همگی جمع شدند، امام یک جمله را فرمود: «إِنَّ شَفَاعَتَنَا لَا تَنَالُ مُسْتَحْفَاً بِالصَّلَاةِ»^۷ هرگز شفاعت ما به مردمی که نماز را سبک بشمارند، نخواهد رسید.» این را گفت و جان به جان‌آفرین تسلیم کرد. آن حضرت فرمود: شفاعت ما به مردمی که نماز نمی‌خوانند، نمی‌رسد؛ آنکه تکلیفش خیلی روشن است؛ بلکه فرمود: به کسانی که نماز را سبک می‌شمارند.^۸

ویژگی بازدارندگی نماز

در یکی از آیات، به بازدارندگی نماز از فحشا و منکر اشاره شده است: «وَأَقِمِ الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ

۱. سید محمدحسین طباطبایی، المیزان، ج ۱، ص ۳۴۴.

۲. بقره، آیه ۴۵؛ ر.ک: ناصر مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۱، ص ۲۱۶.

۳. بقره، آیه ۳.

۴. مدثر، آیه ۴۳.

۵. شیخ کلینی، الکافی، ج ۳، ص ۲۶۶.

۶. شیخ صدوق، کتاب من لا یحضره الفقیه، ج ۱، ص ۲۰۸.

۷. همان، ص ۲۰۶.

۸. مرتضی مطهری، مجموعه آثار، ج ۲۳، ص ۵۱۰.

تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ...^۱؛ و نماز را برپا دار که نماز [انسان را] از زشتی‌ها و گناه باز می‌دارد.» برداشت غالب مفسران این است که نماز، قدرت بازدارندگی دارد و کسی که اهل نماز است، از کارهای ناپسند باز داشته می‌شود. با این حال، از آنجا که در میان بعضی از اهل نماز، فحشا و منکر مشاهده می‌شود، سؤال‌هایی درباره حقیقت معنای این آیه به ذهن می‌آید: آیا واقعاً مراد از نهی از فحشا و منکر، همان بازدارندگی است؟ یا می‌تواند معنای دیگری داشته باشد؟ یا آنکه بازدارندگی آن، مشروط به شرایط خاصی است؟

برخی محققان اهل لغت، مراد از «نهی» را اعم از نهی زبانی، عملی و تکوینی دانسته‌اند.^۲ بر این اساس، هنگامی که در مورد فرد مؤمن گفته می‌شود: «وَنَهَى النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ»^۳ و نفس خود را از هوس بازداشت، مراد آن نیست که فرد مؤمن با زبان به خود می‌گوید: از هوا و هوس تبعیت نکن؛ بلکه مراد آن است که در مقام عمل، خویشتن را از هوس‌ها دور نگه دارد. با این حساب، در مورد آیه مورد بحث نیز می‌تواند مراد آن باشد که نماز، عملاً انسان را از فحشا و منکر باز می‌دارد؛ نه اینکه صرفاً به زبانی مجازگونه به ما بگوید که از بدی‌ها دوری کنید.

علامه طباطبایی^{رحمته‌الله} سیاق و شیوه بیان آیه را دلیل روشنی بر بازدارندگی عملی نماز از فحشا و منکر می‌داند؛ چرا که در این آیه، ابتدا به اقامه نماز دستور داده شده و سپس، به خصوصیت بازدارندگی آن اشاره شده است: «وَأَقِمِ الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ.» این بدین معناست که قسمت دوم آیه، در حال بیان دلیل برای قسمت اول، یعنی امر به نماز است و خداوند دلیل امر به اقامه نماز را این می‌داند که «صفتی روحی در انسان پدید می‌آورد که مانع او از ارتکاب امور زشت و ناپسند می‌شود.»^۴

علامه^{رحمته‌الله} با توجه به سیاق آیه، معتقد است این منع و بازدارندگی، اثر طبیعی نماز است. بنابراین، هر نمازی چنین خصوصیتی را دارد؛ نه اینکه تنها نماز برخی افراد این ویژگی را داشته باشد. به گفته ایشان، نهی را نمی‌توان به معنای نهی زبانی مجازی دانست؛ به گونه‌ای که معنای آیه چنین شود: نماز به پا دارید، تا نهی آن را بشنوید که گویا می‌گوید به دنبال فحشا نروید. چنین چیزی،

۱. عنکبوت، آیه ۴۵.

۲. حسن مصطفوی، التحقیق فی کلمات القرآن الکریم، ج ۱۲، ص ۳۶۴.

۳. نازعات، آیه ۴۰.

۴. سید محمدحسین طباطبایی، المیزان، ج ۱۶، ص ۱۳۵.

با سیاق آیه که در حال تعلیل حکم به اقامه نماز است، سازگاری ندارد. علامه رحمته الله با ردّ چند قول دیگر، به این نتیجه می‌رسد که اثر طبیعی هر نماز، منع و بازدارندگی عملی نمازگزار از اعمال زشت و قبیح است.^۱

پس، هرگاه بنده‌ای فریضه نماز را به جا آورد و هر روز پنج مرتبه آن را تکرار کند و بر این امر مداومت داشته باشد و به‌خصوص هرگاه در جامعه‌ای صالح قرار داشته باشد که آنها نیز مانند او به همین شیوه عمل کنند و اهتمام ورزند، طبیعت این توجه عبادی، او را از هر گناه کبیره‌ای مانند: قتل انسان بی‌گناه، خوردن مال یتیم، زنا و لواط که دین از آنها نفرت دارد، باز می‌دارد.^۲

علامه رحمته الله در پاسخ به این اشکال که چرا این بازدارندگی در برخی نمازگزاران وجود ندارد، معتقد است که این بازدارندگی در نماز، به شکل اقتضاست؛ نه به نحو علیت تامه. اگر علت تامه بود، به محض تحقق طبیعت نماز، به هر صورتی که خوانده شود، باید ضرورتاً مانع انجام فحشا و منکرات شود؛ اما چون طبیعت نماز، علیت ناقصه و اقتضایی را دارد، برای اینکه به بازدارندگی منجر شود، لازم است شرایط دیگر نیز محقق گردد و موانعی در کار نباشد. از این رو، هرگاه نماز به بازدارندگی منجر نشد، به جهت وجود موانعی مانند غفلت و عدم توجه به محتوای واقعی نماز است.^۳

به عنوان مثال، وقتی می‌گوییم کولر، موجب خنک کردن اتاق می‌گردد، مرادمان علیت تامه نیست. اگر در اتاقی کولر روشن باشد و شرایط دیگر رعایت نشود، مثلاً درها و پنجره‌ها باز باشد، طبیعی است که فضای اتاق به گونه مورد انتظار خنک نگردد. در مورد نماز نیز هنگامی که گفته می‌شود، موجب اجتناب از فحشا و منکرات می‌شود، می‌تواند مراد آن باشد که با رعایت دیگر شرایط و عدم موانع، چنین اقتضایی را دارد.

رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «لَا يَزَالُ الشَّيْطَانُ ذَعِرًا مِنَ الْمُؤْمِنِ مَا حَافَظَ عَلَى الصَّلَاةِ الْخُمْسِ فَإِذَا ضَيَعَهُنَّ تَجَرَّأَ عَلَيْهِ فَأَدْخَلَهُ فِي الْعَظَائِمِ؛^۴ مادامی که انسان مؤمن بر نمازهای پنج‌گانه خود محافظت داشته باشد، شیطان از او ترسان است و هنگامی که آنها را ضایع کند، شیطان بر او

۱. همان.

۲. همان، ص ۱۳۳.

۳. همان، ص ۱۳۴ - ۱۳۵.

۴. شیخ کلینی، الکافی، ج ۳، ص ۲۶۹.

جرت پیدا کرده، وی را به گناهان کبیره می‌اندازد.» از امام صادق علیه السلام نقل شده است: کسی که می‌خواهد بداند آیا نماز او مورد قبول واقع شده است، باید ملاحظه کند که آیا او را از زشتی‌ها باز می‌دارد یا خیر و به همان میزان بازدارندگی، مورد قبول واقع شده است.^۱

در مجمع البیان روایتی ذکر شده است که مطابق آن، جوانی از انصار نمازهایش را به همراه پیامبر صلی الله علیه و آله به جا می‌آورد و با این حال، مرتکب فواحش می‌شد. پیامبر درباره او فرمود: روزی همین نمازش، او را از فواحش باز می‌دارد.^۲ همچنین، در این کتاب از جابر نقل شده است که روزی به پیامبر صلی الله علیه و آله گفتند که کسی در روز نماز می‌خواند و شب دزدی می‌کند. پیامبر صلی الله علیه و آله فرمودند: نمازش، او را باز خواهد داشت.^۳

شرایط بازدارندگی نماز

برای اینکه نماز نقش بازدارندگی خود را از گناهان و زشتی‌ها به خوبی ایفا کند، نیازمند شرایطی است که برخی از آنها عبارت‌اند:

۱. شناخت نماز

هر قدر میزان شناخت خود از نماز و اهمیت آن را بالاتر ببریم، طبعاً اثرگذاری آن بیشتر خواهد شد. در جهان بینی توحیدی، همه امور بر محور اراده خدا پیش می‌رود و مهم‌ترین مسئله، چگونگی برقراری رابطه انسان با وجود خدای بکتاست. از آیات و روایات به خوبی به دست می‌آید که بهترین راه رابطه با خداوند، نماز است. نماز، نقطه اتصال میان زمین و ملکوت است و انسان می‌تواند هر شبانه روز از طریق نماز، این رابطه را تقویت کند.

توجه به اهمیت نماز، بسیار سازنده و تأثیرگذار است و لذت برپایی نماز، به بی‌نیازی نمازگزار از لذت‌های دیگر منجر می‌شود. امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «إِذَا قَامَ الْمُصَلِّي إِلَى الصَّلَاةِ نَزَلَتْ عَلَيْهِ الرَّحْمَةُ مِنْ أَعْتَانِ السَّمَاءِ إِلَى أَعْتَانِ الْأَرْضِ وَحَفَّتْ بِهِ الْمَلَائِكَةُ وَتَادَاهُ مَلَكٌ لَوْ يَعْلَمُ هَذَا الْمُصَلِّي مَا فِي الصَّلَاةِ مَا انْفَتَلَ؛^۴ هرگاه نمازگزار به نماز بایستد، رحمت خدا از آسمان بر او نازل می‌شود و

۱. علامه مجلسی، بحار الأنوار، ج ۷۹، ص ۱۹۸.

۲. طبرسی، مجمع البیان، ج ۸، ص ۴۴۸.

۳. همان.

۴. شیخ کلینی، الکافی، ج ۳، ص ۲۶۵.

ملائکه او را احاطه می‌کنند و فرشته‌ای ندا در می‌دهد که اگر این فرد می‌دانست چه چیز در نماز است، هرگز از نماز منصرف نمی‌شد.»
 امام علی علیه السلام هم می‌فرماید: «اگر نمازگزار می‌دانست که در حال نماز، جلال و عظمت خدا چگونه او را دربر می‌گیرد، دوست نداشت که سر از سجده بردارد.»^۱

۲. حضور قلب

یکی دیگر از شرایطی که به بازدارندگی نماز کمک می‌کند، داشتن حضور قلب است. البته حضور قلب، مراتب و درجات مختلفی دارد؛ به بیان دیگر، میان فردی که صرفاً با زبانش نماز می‌خواند با فردی که دائماً نگران آن است که بداند در حال نماز به چه کار بزرگی مشغول است، تفاوت بسیاری وجود دارد. پیامبر صلی الله علیه و آله به ابوذر می‌فرماید: «رَكَعَتَانِ مُقْتَصِدَتَانِ فِي تَفَكُّرٍ خَيْرٌ مِنْ قِيَامٍ لَيْلَةٍ وَالْقَلْبُ سَاهٍ»^۲ دو رکعت نماز که با توجه و تفکر خوانده شود، بهتر از عبادت و شب‌زنده‌داری در یک شب است؛ درحالی که قلب در غفلت است.»

گویند امام سجاد علیه السلام مشغول عبادت بود. در این حال، یکی از فرزندان امام از پشت بام افتاد و دستش شکست. زن‌ها داد و فریاد زدند و بعد از مدتی، شکسته‌بند آوردند و دست آن بچه را بستند. در این مدت، امام در کمال حضور قلب به عبادت حق تعالی اشتغال داشت و زمانی که از عبادت فارغ شد و به حیاط آمد، فرزند خود را دید که دستش را بسته‌اند. فرمود: چه شده است؟ ماجرا را برای آن حضرت توضیح دادند و امام در پاسخ، سوگند یاد نمود که در حال نماز، اصلاً متوجه موضوع نشده است.^۳

۳. نظافت و آراستگی

آنچه تا اینجا مطرح شد، شرایط درونی بودند؛ اما اسلام بر شرایط بیرونی و ظاهری نیز بسیار تأکید دارد؛ از جمله این شرایط می‌توان به: پاکی و نظافت، بوی خوش، آراستگی متناسب و لباس تمیز و مرتب اشاره نمود. پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله فرمود: «اگر برای امتم مشقت‌زا نبود، به آنها دستور می‌دادم که برای هر نمازی، مسواک بزنند.»^۴ از امام باقر و امام صادق علیهما السلام نیز نقل شده

۱. شیخ صدوق، کتاب من لا یحضره الفقیه، ج ۲، ص ۶۳۲.

۲. شیخ حرّ عاملی، وسائل الشیعة، ج ۴، ص ۷۴-۷۵.

۳. مرتضی مطهری، مجموعه آثار، ج ۲۳، ص ۴۷۳.

۴. شیخ حرّ عاملی، وسائل الشیعة، ج ۲، ص ۱۹.

است: «دو رکعت نماز با مسواک، بهتر از هفتاد رکعت بدون مسواک است.»^۱

امروزه مصلحان اجتماعی که می‌خواهند حرکت اصلاحی آغازین خود را نماز قرار دهند، نباید این مسئله را کم‌اهمیت بشمارند و لازم است با اقدامات تشویقی و ترغیبی، نمازگزاران را به سوی تمیزی و آراستگی و خوش‌بویی در حین نماز سوق دهند. مساجد، حسینیه‌ها و نمازخانه‌ها لازم است از نظیف‌ترین و مطبوع‌ترین مکان‌ها باشند؛ به‌گونه‌ای که شیرینی حضور در این فضاها، همواره در یاد و خاطره شرکت‌کنندگان باقی بماند. از همه مهم‌تر اینکه حکومت دینی وظیفه دارد اقدامات لازم را جهت تشویق و ترغیب مردم به نظافت و آراستگی انجام دهد: **الَّذِينَ إِِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَآمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَ لِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ**^۲ همان کسانی که هر گاه در زمین به آنها قدرت بخشیدیم، نماز را برپا می‌دارند، و زکات می‌دهند، و امر به معروف و نهی از منکر می‌کنند، و پایان همه کارها از آن خداست

۴. برگزاری نماز جماعت

در آموزه‌های اسلامی، تأکید بسیاری بر اقامه نماز جماعت شده است. مطابق روایتی از پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، نمازی که به جماعت برگزار گردد، بیست و پنج درجه بر نمازی که به تنهایی خوانده می‌شود، برتری و فضیلت دارد.^۳ اگرچه به جماعت خواندن نماز، واجب نیست، اما مطابق برخی روایات، سنتی است که اگر آدمی از روی بی‌ رغبتی آن را ترک کند و بدون علت از جماعت مؤمنان فاصله بگیرد، نمازش حکم عدم نماز را دارد.^۴

مکان‌های برگزاری نماز، باید به‌شدت توسعه پیدا کند و دسترسی عموم مردم به این مکان‌ها آسان باشد و از سوی دیگر، باید مسلمانان را برای حضور پُررنگ در نماز جماعت تشویق نمود. گفتنی است که در این میان، زیبایی و آراستگی ظاهری و باطنی امام جماعت، خوش‌رویی و خوش‌خلقی، زهد و تقوا، و قرائت صحیح او، نقش بسیاری در تقویت و ژرفایی بازدارندگی نماز در نمازگزاران خواهد داشت.

۱. همان، ص ۲۰.

۲. حج، آیه ۴۱. ر.ک: طبرسی، مجمع البیان، ج ۷، ص ۱۴۰.

۳. طبرسی، مجمع البیان، ج ۸، ص ۲۸۹.

۴. شیخ کلینی، الکافی، ج ۳، ص ۳۷۲.

۵. رعایت وقت نماز

یکی از مهم‌ترین شرایط برای تأثیرگذاری نماز، رعایت شرط زمانی آن است. درباره اهمیت و فضیلت نماز اول وقت، احادیث بسیاری وارد شده است. پیامبر اسلام صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ محبوب‌ترین عمل نزد خدا را نماز اول وقت می‌داند.^۱ از ایشان نقل شده است: «شفاعت من، به کسی که نماز واجبش را به تأخیر اندازد، نمی‌رسد.»^۲ همچنین، امام معصوم عَلَيْهِ السَّلَام می‌فرماید: شیعیان ما را در اوقات نماز آزمایش کنید که چگونه بر آن محافظت دارند.^۳

یکی از ویژگی‌های قابل توجه برای نماز اول وقت، جنبه تضمینی آن برای روز واپسین است. از امام صادق عَلَيْهِ السَّلَام نقل شده است کسی که حدود نماز را به جا آورد و بر اوقات آن محافظت داشته باشد، در حالی وارد قیامت می‌شود که خداوند ورود او به بهشت را ضمانت می‌کند.^۴

از مرحوم آیت‌الله سید علی‌آقا قاضی نقل شده که گفته است: «اگر کسی نماز واجبش را اول وقت بخواند و به مقامات عالیہ نرسد، مرا لعن کند.»^۵ در این باره از آیت‌الله العظمی بهجت سؤال می‌شود که آیا مراد ایشان، نماز اول وقت با حضور قلب است؟ آیت‌الله بهجت در پاسخ، منظور ایشان را عام و مطلق و بدون شرط حضور قلب می‌داند. به گفته ایشان، نماز با حضور قلب، نماز عالی و بلندمرتبه است و کسی که قدرت خواندن نماز با حضور قلب را داشته باشد، در مقامی عالی قرار دارد؛ درحالی‌که دستورعمل آیت‌الله قاضی، برای کسانی است که فاقد این مقام و مرتبه‌اند و در جست‌وجوی راهی برای رسیدن به آن هستند. به تعبیر آیت‌الله بهجت، کسی که به نماز اول وقت، هرچند بدون حضور قلب، اهتمام داشته باشد، به صورت تکوینی و به تدریج به نماز عالی و مقام معنوی والا دست خواهد یافت.^۶

پاسخ به پرسش

ممکن است، این سؤال مطرح شود که چرا برخی با وجود اینکه به نماز اول وقت پایبند بوده‌اند،

۱. شیخ حرّ عاملی، وسائل الشیعه، ج ۴، ص ۱۱۳.

۲. همان، ص ۱۱۱.

۳. همان، ص ۱۱۲.

۴. همان، ص ۱۰۸.

۵. <http://www.aviny.com>

۶. محسن غروی‌ان، در محضر بزرگان، ص ۹۹.

ولی به نتایج مورد نظر نرسیده‌اند و بلکه گاهی برعکس، دچار گمراهی شده‌اند؛ به عنوان مثال، در تاریخ صدر اسلام، کسانی که در مقابل حضرت علی علیه السلام موضع گرفتند، از قبیل خوارج، چه بسا اهل نماز اول وقت هم بوده‌اند و یا در دوران معاصر افرادی مثل داعش که بدترین جنایت‌ها را انجام می‌دهند، چه بسا اهل نماز اول وقت هم باشند. پس، چگونه می‌توان ادعا کرد که نماز، به‌ویژه نماز اول وقت، تأثیر قطعی در جلوگیری انسان از فساد و گناه دارد؟

در پاسخ، باید یادآور شویم هنگامی که از کارآمدی نماز برای رشد معنوی و اخلاقی انسان سخن گفته می‌شود، کارآمدی اقتصادی مراد است؛ توضیح اینکه نماز، به ستون و عمود خیمه دین تشبیه شده است. اگر بخواهیم با برافراشتن خیمه، خود را در برابر سردی یا گرمی هوا محافظت کنیم، هرچند عمود خیمه یکی از ارکان اصلی آن است، اما در کنار آن، به ستون‌های دیگر و خود خیمه هم نیاز داریم و با نبود هرکدام از آنها، نمی‌توانیم خیمه کامل در اختیار داشته باشیم.

در مورد نماز هم هرچند اصل و اساس دین شمرده شده، ولی فقط در کنار اصول دیگر است که می‌تواند مؤثر واقع شود. در واقع، اگر آن اصول دیگر نباشند، نماز به معنای حقیقی آن، تحقق نمی‌یابد؛ برای مثال، آیا می‌توان گفت کسی که نماز می‌خواند، ولی خدا را قبول ندارد، به حقیقت نماز رسیده است؟ مسلماً پاسخ، منفی است. در واقع، تأثیرگذاری نماز، در بستر اعتقادی خاص محقق می‌شود و تأثیرپذیری از نماز، بدون داشتن اعتقادات بنیادین دین مثل توحید، معنا ندارد. بنا بر یک دسته از روایات مشهور، اسلام، بر پنج پایه اساسی بنا شده است که عبارت‌اند از: نماز، زکات، روزه، حج و ولایت. کمترین شرط لازم برای ثمربخشی نماز، آن است که فرد نمازگزار در اعتقاد به این پنج اصل، تزلزلی نداشته باشد.

امام باقر علیه السلام می‌فرماید: «اسلام، بر پنج اصل استوار شده است که عبارت‌اند از: نماز، زکات، روزه، حج و ولایت و به چیزی مانند ولایت ندا داده نشده است و حال آنکه مردم آن چهار اصل را گرفته، ولایت را رها کرده‌اند.»^۱ مطابق حدیثی دیگر، زراره از امام باقر علیه السلام سؤال می‌کند که کدام‌یک از این اصول برتری دارند؟ امام علیه السلام اصل ولایت را برتر می‌داند و دلیل ایشان، این است که ولایت، کلید آن اصول دیگر است. زراره در ادامه سؤال می‌کند که بعد از آن، کدام اصل برتر

۱. شیخ کلینی، الکافی، ج ۲، ص ۱۸.

است که در اینجا امام به اصل نماز اشاره می‌کند و دلیل آن را فرمایش حضرت رسول ﷺ می‌داند که فرمودند: نماز، عمود دین است.

در پایان این حدیث، باز امام باقر علیه السلام به اهمیت اصل ولایت و کلیدی بودن آن اشاره می‌کند و می‌فرماید: «اگر کسی شب را به قیام و روزه سپری کند و تمام مالش را انفاق کند و همه عمرش به حج برود، ولی به ولایت ولی خدا شناختی نداشته باشد، تا از او تبعیت کند و همه اعمالش بر مبنای رهنمون‌های ولی خدا باشد، چنین کسی از اهل ایمان نیست و هیچ حقی برای پاداش و ثواب برای خدا ندارد و تنها خداوند از فضل و رحمت خودش، نیکوکاران از این افراد را به بهشت می‌برد.»^۱

شخصی از امام صادق علیه السلام می‌پرسد: ما کسی را می‌بینیم که اهل عبادت و خشوع در دین است؛ ولی به حق و امامت شما اعتقاد ندارد. آیا اعمالش سودی دارد؟ امام علیه السلام برای جواب، داستانی نقل می‌کند:

«مَثَل ما اهل بیت و مردم، همانند آن خاندان بنی اسرائیل است که هرکسی از آنها که چهل شب عبادت می‌کرد و پس از آن، دعا می‌نمود، اجابت می‌شد. یکی از آنها، چهل شب تهجد داشت و بعد دعا کرد؛ ولی مستجاب نشد. نزد عیسی بن مریم علیه السلام آمد و از حال خود شکایت کرد و خواست که برایش دعا کند. عیسی علیه السلام تطهیر کرد و نماز خواند و به درگاه خدای بلندمرتبه دعا نمود.

وحی آمد: ای عیسی! این بنده به درگاه من آمد؛ ولی از آن دری که باید بیاید، نیامد. او مرا خواند؛ ولی در دلش به تو شک داشت. با این اعتقاد، اگر آن قدر سرش را بالا بگیرد و دعا کند که گردش قطع شود و آن قدر دستانش را رو به آسمان بگیرد که انگشتانش خشک شود و بریزد، اجابت نمی‌کنم. حضرت عیسی علیه السلام به او فرمود: پروردگارت را می‌خوانی و به حق بودن پیغمبرش شک داری؟ عرض کرد: ای روح خدا! به خدا سوگند که آنچه گفتمی، درست است. اکنون از خدا بخواه که شک را از دل من ببرد.

امام صادق علیه السلام فرمود: «عیسی علیه السلام برای او دعا کرد و خدا توبه آن مرد را پذیرفت و مانند خاندان خود، مستجاب الدعوه گردید.»^۲

۱. همان، ص ۱۸-۱۹.

۲. همان، ص ۴۰۰.